

Az amerikai szabadság születése

Az Egyesült Államok megalakulása és
öröksége a 250. évforduló tükrében

Az amerikai szabadság születése

© Háttérgyár, 2026
Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár
Kiadás éve: 2026
hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

Tartalomjegyzék

Bevezetés

1. fejezet – A gyarmatok és a birodalom
2. fejezet – Az elszakadás eszméi
3. fejezet – A háború és a nemzetközi diplomácia
4. fejezet – Az ellentmondás: szabadság és rabszolgaság
5. fejezet – Az alkotmány és a hatalommegosztás kísérlete
6. fejezet – Brit és birodalmi nézőpont
7. fejezet – Magyar szálak: Kováts Mihály és a szabadságharc emléke
8. fejezet – Az örökség és a 250. évforduló vitái

Zárszó

Felhasznált források és ajánlott irodalom

Bevezetés

Kétszázötven év távlatából nehéz elfogulatlanul nézni egy nemzet keletkezését. 2026-ban az Egyesült Államok ünnepi fennállásának negyedfél évszázados fordulóját, és ez az évforduló – szemben azzal, amit az ünnepi szónokok szeretnének sugallni – nem lezárt, megnyugtató történetet mesél el, hanem egy folyamatosan újraértelmezett, vitatott örökséget állít elénk. Az emlékbizottság, amelyet az amerikai törvényhozás azzal a céllal hozott létre, hogy megszervezze a megemlékezéseket, maga is szembesült azzal, amivel minden komoly történész szembesül: az alapítás elbeszélése attól függ, ki és honnan meséli.

Ez a könyv nem azért született, hogy megünnepelje vagy hogy leleplezze az amerikai alapítást. Célja szerényebb és egyben nagyravágóbb is: megmutatni, hogy a tizenhárom brit gyarmat elszakadása a birodalmi anyaországtól, majd egy új típusú köztársaság megszervezése miért maradt a mai napig eleven, feszültségekkel teli történet – nem pedig egy múzeumi tárgy, amelyet egyszer s mindenkorra lezártunk.

Az 1776-os esemény, amelyet a köznapi emlékezet gyakran egyetlen dátumhoz, július negyedikéhez köt, valójában egy évtizedeken átívelő folyamat csúcspontja volt. A gyarmatok társadalmi és gazdasági berendezkedése régióként alapvetően eltért egymástól: az új-angliai kereskedő városok, a közép-atlanti gyarmatok sokszínű mezőgazdasági gazdasága és a déli ültetvényes rendszer olyan mértékben különböztek, hogy egységes „amerikai” identitásról a forradalom előtt aligha lehetett beszélni. Ami összekötötte őket, az a birodalmi kormányzással szembeni fokozatosan erősödő elégedetlenség volt – s ez az elégedetlenség maga is sokrétű: gazdasági sérelem, alkotmányos elvi vita és helyi politikai érdek egyszerre.

A könyv első fejezetei ezt az előzményt tárják fel: hogyan vezetett a hétéves háború utáni brit adópolitika – a bélyegtörvény, majd a teatörvény – ahhoz, hogy a gyarmati elit egyre inkább alkotmányos elvi kérdésként kezdje kezelni azt, amit London pusztán pénzügyi igazgatásnak tekintett. Ezután a könyv a felvilágosodás eszmetörténeti hátterét vizsgálja: mennyiben volt a Függetlenségi Nyilatkozat valóban radikális dokumentum, és mennyiben szolgált inkább egy már megtörtént politikai szakítás utólagos igazolásául.

Külön fejezet foglalkozik a háború nemzetközi dimenziójával – azzal a ténnyel, amelyet a hazai, belső amerikai elbeszélés hajlamos háttérbe szorítani, hogy a fiatal köztársaság fennmaradása jelentős részben francia katonai és pénzügyi segítségen múlt. A saratogai győzelem és az azt követő francia szövetség nélkül a gyarmatok lázadása minden bizonnyal elbukott volna – ahogyan korábban számos hasonló felkelés elbukott a birodalmak történetében.

A könyv nem kerüli meg azt az ellentmondást sem, amely az amerikai alapítás legmélyebb és legmáig ható feszültségét jelenti: a Nyilatkozat egyetemes szabadságígérete és a rabszolgatartó gazdasági rendszer együttélését. Ez a kérdés nem újkeletű történészi felfedezés – már a kortársak is érzékelték –, de az elmúlt évek amerikai közéleti vitái, különösen az úgynevezett 1619-es kezdeményezés körüli történészi csata, új erővel hozták felszínre. A könyv igyekszik ezt a vitát kiegyensúlyozottan, mindkét fél érveit bemutatva tárgyalni, anélkül hogy állást

foglalna egy lezáratlan tudományos kérdésben.

Hasonlóan fontos szerepet kap a brit és birodalmi nézőpont: az a történetírói hagyomány, amely nem hősi szabadságharcként, hanem rendszerszintű kormányzási kudarként értelmezi a szakítást. Ez a szemlélet, amelyet a lojalista történetírók már a XVIII. század végén megfogalmaztak, máig termékeny ellenpontját adja az amerikai önértelmezésnek.

A könyv magyar olvasók számára külön érdekességgel is szolgál: bemutatja Kováts Mihály ezredes pályáját, aki az amerikai könnyűlovasság megszervezőjeként esett el Charlestownnál, valamint azt a szálát, amely Kossuth Lajos 1851–52-es amerikai útján keresztül összeköti a magyar 1848–49-es szabadságharc emlékezetét az amerikai függetlenségi eszmével.

Végül a könyv visszatér a jelenbe: mit jelent ma, a 250. évforduló idején, amerikai hazafiságról beszélni egy olyan országban, amely a saját alapítását illetően sem ért egyet önmagával. Ez az egyet nem értés – ahogyan a következő fejezetek remélhetőleg megmutatják – nem az amerikai projekt kudarca, hanem éppen annak lényegi, folyamatosan megújuló jellemzője.

1. fejezet - A gyarmatok és a birodalom

Amikor 1763-ban a párizsi békeszerződéssel véget ért a hétéves háború, a Brit Birodalom Észak-Amerikában minden korábbinál erősebb pozícióban volt. Franciaország gyakorlatilag lemondott egész kanadai birtokáról, s ezzel megszűnt az a katonai fenyegetés, amely addig évtizedeken át a gyarmatokat a brit védelemre utalta. Ez a győzelem azonban paradox módon éppen azt a folyamatot indította el, amely tizenhárom évvel később a birodalom szétszakadásához vezetett. A háború ugyanis hatalmas adósságot hagyott hátra a brit államkincstárban – a korabeli becslések szerint közel másfélszeresére nőtt a nemzeti adósság –, s London ennek törlesztéséhez, valamint a most már jóval nagyobb kiterjedésű észak-amerikai birtokok igazgatásának és védelmének finanszírozásához a gyarmatok hozzájárulását is igénybe kívánta venni.

A gyarmatok belső sokfélesége

Mielőtt a birodalmi adópolitika konfliktusait részletesebben megvizsgálánk, érdemes hosszabban is elidőzni azon a kérdésen, mennyire nem alkottak a tizenhárom gyarmat egységes politikai vagy társadalmi közösséget 1763 táján. Új-Angliában – a mai Massachusetts, Connecticut, Rhode Island és New Hampshire területén – kis- és középbirtokos gazdálkodók, halászok és tengerészkereskedők éltek, akiknek társadalmát erősen áthatotta a puritán vallási örökség, valamint egy viszonylag fejlett helyi önkormányzati gyakorlat: a városi gyűlések (town meeting) rendszere, amely a helyi ügyekben – utcák karbantartásától az iskolák fenntartásáig – széles körű, közvetlen részvételi demokráciát biztosított a szabad férfi lakosság számára. Ez a tapasztalat alapvetően alakította azt a politikai kultúrát, amely később a brit központi beavatkozással szembeni ellenállás egyik legfontosabb táptalaja lett.

A közép-atlanti gyarmatok – mindenekelőtt Pennsylvania, New York és New Jersey – ezzel szemben sokkal soknemzetiségűbb és sokvallásúbb népességgel rendelkeztek. Pennsylvániában, amelyet a kvéker William Penn alapított a vallási tolerancia elvei mentén, angol kvékerek mellett német, ír és skót-ír bevándorlók éltek egymás mellett, s Philadelphia a tizennyolcadik század közepére a gyarmatok legnagyobb és legdinamikusabb kereskedelmi és szellemi központjává nőtte ki magát – itt működött a gyarmatok első jelentős könyvtára, s itt alapította meg Benjamin Franklin azt a tudós társaságot, amely a felvilágosodás eszméinek amerikai terjesztésében később kulcsszerepet játszott.

A déli gyarmatokban – Virginiában, Marylandben, a két Karolinában és a legfiatalabb gyarmatban, Georgiában – egy egészen más társadalmi berendezkedés uralkodott. Itt az ültetvényes gazdaság, amely dohányra, rizsre és indigóra épült, egyre nagyobb mértékben támaszkodott afrikai eredetű, rabszolgasorban tartott munkaerőre – Dél-Karolinában és Georgiában a tizennyolcadik század közepére a rabszolgasorban tartottak már a teljes népesség többségét alkották. E gyarmatok politikai és társadalmi csúcsán egy viszonylag szűk, ám földbirtokában és politikai öntudatában rendkívül erős ültetvényes réteg állt, amely a virginiai törvényhozás, a House of Burgesses hagyományain keresztül már a tizenhetedik század óta gyakorlott önkormányzati tapasztalattal rendelkezett.

Ez a regionális sokféleség azt jelentette, hogy a gyarmatok között 1763 táján alig volt olyan közös intézmény vagy tapasztalat, amely önmagában egységes politikai identitást teremtett volna. A gyarmatok lakói inkább saját gyarmatuk, mintsem egy tágabb „amerikai” közösség tagjainak tekintették magukat, s a gyarmatok között kereskedelmi versengés, határviták és vallási feszültségek is gyakoriak voltak. Amit mégis összekötött, az egy közös alkotmányos hagyomány volt: az angol common law öröksége, a képviseleti kormányzás gyakorlata a helyi törvényhozásokban, valamint az a mélyen gyökerező meggyőződés, hogy az adóztatás legitimitásának feltétele a képviselet – ezt az elvet a korabeli viták „képviselet nélküli adóztatás” tilalmaként fogalmazták meg, s ez az elv vált a következő évtized vitáinak alkotmányos alapkövévé.

A birodalmi kormányzás gyakorlati problémái

A londoni kormányzat szemszögéből nézve a helyzet egészen más súlypontokat kapott. A birodalmi igazgatás – amelyet a huszadik századi történetírás „birodalmi iskolaként” jellemzett szemlélet igyekezett megérteni saját logikája szerint – nem gyarmati elnyomásra törekedett, hanem egy rendkívül költséges, földrajzilag szétszórta és egyre bonyolultabb birodalom fenntartásának napi gyakorlati problémáival küszködött. A hétéves háború után a brit hadsereg mintegy tízezer fős állandó helyőrséget tartott fenn Észak-Amerikában – részben az újonnan megszerzett francia területek igazgatásának biztosítására, részben az őslakos népekkel, elsősorban az 1763-as Pontiac-felkelés után egyre feszültebbé váló viszony kezelésére. Ez a helyőrség jelentős, folyamatos pénzügyi terhet jelentett, s London joggal érezhette úgy, hogy ennek költségeit részben azoknak kell viselniük, akik a védelem közvetlen haszonélvezői – vagyis a gyarmati lakosság.

Ezt a nézetet erősítette az az összehasonlítás is, amelyet a korabeli brit politikai vita gyakran hangoztatott: a szigetországi brit adófizetők ekkor jóval magasabb egy főre eső adóterhet viseltek, mint a gyarmati lakosok, akik a brit alkotmányos és katonai védelem előnyeit élvezték anélkül, hogy azokhoz arányosan hozzájárultak volna. Ez az érvelés – bármennyire is racionálisnak tűnt London szemszögéből – szisztematikusan figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy a gyarmatok saját belső kormányzásukat, útjaikat, iskoláikat és milíciáikat már saját erőforrásaikból finanszírozták, s hogy az általuk fizetett vámok és kereskedelmi korlátozások – amelyek a navigációs törvények rendszerén keresztül eleve a brit gazdasági érdekeket szolgálták – önmagukban is jelentős, bár közvetett hozzájárulást jelentettek a birodalmi rendszer fenntartásához.

A bélyegtörvény válsága

Az 1765-ös bélyegtörvény volt az első olyan intézkedés, amely ezt a feszültséget nyílt és tartós politikai konfliktussá érlelte. A törvény, amelyet a brit parlament George Grenville miniszterelnöksége idején fogadott el, szinte minden nyomtatott anyagra – újságokra, jogi és kereskedelmi dokumentumokra, egyetemi oklevelekre, sőt még játékkártyákra is – bélyegilletéket vetett ki, s ezzel első ízben érintette közvetlenül és széles körben a gyarmati társadalom szinte minden rétegét: nemcsak a kereskedelmi elitet, hanem az ügyvédeket, nyomdászokat, kereskedőket és újságírókat is.

A tiltakozás rendkívül gyorsan és rendkívül szervezeten bontakozott ki. A gyarmatokban létrejött az úgynevezett Szabadság Fiai mozgalom, amely – gyakran erőszakos utcai demonstrációk és bojkottakciók formájában – kikényszerítette, hogy a kinevezett bélyegilleték-beszédők tömegesen mondjanak le hivatalukról, még mielőtt a törvény ténylegesen életbe léphetett volna. 1765 októberében kilenc gyarmat küldöttei Bélyegtörvény-kongresszus néven New Yorkban üléseztek – ez volt az első alkalom, hogy a gyarmatok formális, közös politikai testületet hoztak létre a brit politika elleni tiltakozásra, s ez az esemény már önmagában is fontos előzménye volt a későbbi kontinentális kongresszusnak.

A tiltakozás olyan heves és olyan gazdaságilag is érzékeny volt – a gyarmati bojkott jelentősen visszavetette a brit textiliparnak a gyarmatokba irányuló exportját –, hogy a parlament már 1766-ban visszavonta a törvényt. Ezzel egy időben azonban elfogadta az úgynevezett deklarációs törvényt, amely kimondta, hogy a parlamentnek „minden esetben és minden tekintetben” joga van törvényt hozni a gyarmatokra nézve. Ez az elvi kijelentés, amely látszólag csupán jogi formula volt, valójában az egész későbbi konfliktus alkotmányos magvát hordozta magában: London nem volt hajlandó lemondani az abszolút törvényhozói fennhatóság elvéről, míg a gyarmati politikai vezetők egyre inkább egyfajta belső önkormányzati autonómiát – gyakorlatilag a birodalmon belüli önálló adóztatási jogot – kezdtek követelni maguknak.

A townshendi törvények és az újabb bizalmi válság

A bélyegtörvény visszavonása után London nem mondott le az adóbevétel-szerzés szándékáról, csupán módszert váltott: az 1767-es townshendi törvények már nem belső, hanem importvámok formájában vetettek ki adót olyan árukra, mint az üveg, a papír, a festék és a tea, azzal az érveléssel, hogy ez – szemben a belső adóztatással – a hagyományos kereskedelem szabályozás keretei közé illeszkedik, s ezért alkotmányosan kevésbé vitatható. A gyarmati vezetők – köztük John Dickinson, akinek Levelek egy pennsylvaniai gazdálkodótól című, rendkívül nagy hatású esszé-sorozata ekkor jelent meg – azonban ezt a megkülönböztetést elutasították: érvelésük szerint bármely olyan adó, amelynek célja bevétel szerzése és nem pusztán a kereskedelem szabályozása, alkotmányos szempontból ugyanolyan jogtalan, függetlenül attól, hogy belső vagy külső formában vetik ki.

A bostoni mézárálásként elhíresült 1770-es incidens – amelyben brit katonák egy feszült utcai tömegbe lőttek, halálos áldozatokat okozva – tovább mélyítette a bizalmatlanságot, jóllehet a townshendi vámok többségét ezzel egyidőben, részben a gazdasági nyomás hatására, London visszavonta, egyetlen kivétellel: a teára kivetett vámot szimbolikus okokból fenntartották, hogy a parlament adóztatási joga elvben ne kérdőjeleződjön meg.

A teatörvény és a kényszerítő törvények

Az 1773-as teatörvény vitája, amely a bostoni teadélután eseményéhez vezetett, ezen a ponton már nem elsősorban gazdasági sérelemről szólt. A törvény célja valójában a súlyos pénzügyi nehézségekkel küzdő Kelet-indiai Társaság megsegítése volt: a társaság adókedvezményt kapott, s ennek eredményeként a gyarmatokba szállított

tea ára a törvény után ténylegesen csökkent volna. A gyarmati ellenállás mögött ezért nem elsősorban anyagi érdek húzódott, hanem az az elvi meggyőződés, hogy az elfogadás – akár egyetlen, olcsóbbá váló áru esetében is – precedenst teremtené a parlament adóztatási jogának hallgatóságos elismerésére.

1773 decemberében a Szabadság Fiai mozgalom aktivistái, mohawk indiánoknak álcázva magukat, felszálltak a bostoni kikötőben horgonyzó három brit teáshajóra, s a fedélzeten lévő, mintegy 340 láda teát – a mai árakon számítva több millió dolláros értékben – a tengerbe szórták. London válasza rendkívül szigorú volt: az 1774-ben elfogadott, a gyarmatokban „kényszerítő törvényekként” (Coercive Acts, amelyet a gyarmati propaganda „elviselhetetlen törvényekként” is emlegetett) ismert jogszabálycsomag lezárta Boston kikötőjét mindaddig, amíg a károkat meg nem térítik, alapvetően korlátozta Massachusetts önkormányzati jogait, s megengedte, hogy a gyarmatokban vádolt brit tisztviselőket Angliában, nem pedig helyben állítsák bíróság elé.

Ez a válasz végül azt eredményezte, amit a birodalmi vezetés éppen el akart kerülni: a gyarmatok – legalábbis politikai vezetőik szintjén – első ízben kezdtek valóban egységes fellépésben gondolkodni, s 1774 szeptemberében Philadelphiában összeült az első kontinentális kongresszus, amelyen tizenkét gyarmat küldöttei vettek részt.

Az egység korlátai 1774-ben

Fontos hangsúlyozni, hogy ez az egység 1774-ben még korántsem jelentett elszakadási szándékot. A gyarmati küldöttek túlnyomó többsége ekkor még a birodalmon belüli, a brit alkotmányos hagyományba illeszkedő megoldást kereste – olyan rendezést, amely elismeri a gyarmatok belső önkormányzati jogát, ugyanakkor megőrzi a birodalmi köteléket és a korona iránti hűséget. A kongresszus által elfogadott petíció még kifejezetten III. Györgyhez, nem pedig a parlamenthez fordult, remélve, hogy a korona közvetít majd a gyarmatok és a törvényhozás között.

Az, hogy ebből az óvatos, alkotmányos keretek között maradó keresésből alig két éven belül teljes elszakadás lett, nem egyetlen döntés vagy egyetlen esemény következménye volt, hanem egy olyan kölcsönös bizalmatlansági spirál eredménye, amelyben mindkét fél – London és a gyarmati vezetés is – egyre kevésbé találta hihetőnek a másik engedeékenység szándékát. Ez a folyamat, amelyet a következő fejezet az eszmetörténet felől közelít meg részletesen, jól mutatja, hogy az amerikai elszakadás nem egy előre elhatározott forradalmi program megvalósítása volt, hanem egy birodalmi válság fokozatos, sokszereplős kicsúcsosodása.

2. fejezet - Az elszakadás eszméi

Az előző fejezetben bemutatott gyarmati sérelmek – a bélyegtvörvény, a townshendi vámok, a teatörvény és a kényszerítő törvények láncolata – önmagukban aligha vezettek volna teljes elszakadáshoz, ha nem társul hozzájuk egy olyan eszméi keret, amely a helyi, gyakran igen konkrét panaszokat egyetemes politikai elvekké volt képes emelni. Ez a keret a felvilágosodás politikai filozófiájából származott, s a gyarmati elit – amely szokatlanul művelt volt a kor mércéjével mérve, hiszen Új-Angliában és a közép-atlanti gyarmatokban a szabad férfilakosság jelentős része tudott olvasni, s a helyi nyomdák, könyvtárak és vitaklubok sűrű hálózata rendkívül gyorsan terjesztette az európai eszméket – rendkívül fogékornak bizonyult ezek befogadására és saját helyzetére alkalmazására.

Locke öröksége és a szerződéselmélet

John Locke kormányzáselmélete, amelyet elsősorban 1689-ben megjelent *Értekezés a polgári kormányzatról* című munkájában fejtett ki, központi szerepet játszott ebben a folyamatban. Locke azt az elvet fogalmazta meg, hogy a kormányzat legitimitása nem isteni eredetű, öröklött jogból, hanem a kormányzottak beleegyezéséből fakad, s hogy a kormányzat alapvető és egyetlen igazoló feladata az élet, a szabadság és a tulajdon védelme. Ha a kormányzat ezt a feladatát tartósan és súlyosan elmulasztja – ha, Locke szavaival élve, „zsarnoksággá” válik –, a nép jogosult az ellenállásra, sőt a kormányzat leváltására is, hiszen a kormányzó és a kormányzott között fennálló hallgatólagos szerződés (társadalmi szerződés) ebben az esetben a kormányzó részéről szűnik meg érvényesnek lenni.

Ez az elv, amely Angliában elsősorban az 1688-as dicsőséges forradalom utólagos igazolásaként szolgált – amikor a parlament II. Jakab királyt „zsarnoki” kormányzása miatt fosztotta meg trónjától –, a gyarmati vitákban új, konkrét tartalmat kapott. A gyarmati vezetők azzal érveltek, hogy a brit parlament, amelyben a gyarmatoknak nem volt tényleges, választott képviselője – a „virtuális képviselő” brit érvelését, mely szerint minden brit alattvalót, függetlenül lakhelyétől, a parlament egésze képvisel, a gyarmati jogászok élesen elutasították –, nem rendelkezik legitim felhatalmazással arra, hogy rájuk nézve adót vessen ki. Ez az érvelés lényegében Locke szerződéselméletét ültette át a birodalmi viszony konkrét, adóztatási kérdésére.

Az alkotmányos érvelés szakasza: a lojalitás nyelvén

Fontos ugyanakkor hosszasan is kitérni arra, hogy ez az eszméi érvelés kezdetben, a hatvanas és a hetvenes évek első felében, nem az elszakadás, hanem éppen a birodalmon belüli jogegyenlőség igazolására szolgált. A gyarmati pamfletírók és jogászok – köztük már említett John Dickinson, de James Otis, Samuel Adams unokatestvére, John Adams, és a virginiai Richard Bland is – az angol alkotmányos hagyomány védelmezőiként, nem pedig annak felforgatóiként léptek fel. Az érvelés lényege az volt, hogy éppen a gyarmatiak az igazi angol szabadságjogok hűséges védelmezői, szemben egy olyan parlamenttel, amely saját alkotmányos hagyományát – a képviselő nélküli adóztatás tilalmát – sérti meg.

James Otis 1764-es, A gyarmatok jogai bizonyítva és igazolva című munkája volt az egyik első olyan szöveg, amely részletesen kifejtette azt az alkotmányjogi érvet, hogy a parlament törvényhozói hatalma – bármilyen abszolútnak tekintse is önmagát – nem terjedhet ki olyan intézkedésekre, amelyek a természetjog alapelveit sértik. Ez az érvelés még mindig a birodalmon belüli megoldást kereste: azt sugallta, hogy megfelelő alkotmányos korrekcióval – például azzal, ha a gyarmatok saját képviselőket küldhetnének a parlamentbe, vagy ha elismernék a gyarmati törvényhozások kizárólagos adóztatási jogát – a válság feloldható lenne anélkül, hogy a birodalmi kötelék megszakadna.

Ez a mérsékelt, alkotmányos keretek között maradó érvelési stratégia egészen 1774–75-ig meghatározó maradt a gyarmati politikai diskurzusban. Még az első kontinentális kongresszus 1774-es petíciója is ebben a szellemben fogalmazódott: nem a koronával, hanem a parlamenttel és annak egyes minisztereivel szemben fogalmazott meg sérelmeket, s a gyarmatok hűségét a korona iránt kifejezetten hangsúlyozta.

A radikalizálódás: Thomas Paine és a Józan ész

Az elszakadás eszméjének gyors és mélyreható radikalizálódásában kulcsszerepet játszott Thomas Paine 1776 januárjában megjelent röpirata, a Józan ész (Common Sense). Paine – aki alig egy évvel korábban, harminchét évesen érkezett Angliából a gyarmatokra, s korábbi életében sikertelen adóhivatalnok, üzletember és pamfletíró volt – olyan nyelvezetet és érvelést használt, amely radikálisan szakított a korábbi, óvatosan alkotmányjogi hangvétellel.

Paine nem a brit alkotmányos hagyomány megsértéséről beszélt, hanem magának a monarchikus és örökletes kormányzati berendezkedésnek az elvi ésszerűtlenségéről. Azt állította, hogy egyetlen embernek – legyen bár király – nincs erkölcsi vagy racionális alapja arra, hogy egy egész nép fölött uralkodjon pusztán születési jogon, s hogy a gyarmatok Nagy-Britanniához való földrajzi és politikai kötődése ráadásul gazdaságilag is ésszerűtlen, hiszen egy kis szigetország kormányzása felett egy egész kontinensnyi terület nem lehet tartósan indokolt. Paine érvelésének radikalizmusát az adta, hogy azt állította: a gyarmatok számára a teljes függetlenség nemcsak politikai szükségszerűség, hanem erkölcsi kötelesség is – nemcsak saját maguk, hanem az emberiség egésze iránt, hiszen Amerika, ahogyan Paine fogalmazott, menedékhelyet nyújthat az üldözött szabadság számára az egész világ előtt.

A röpirat népszerűsége minden korabeli várakozást felülmúlt: néhány hónap alatt több tízezer – egyes becslések szerint akár félmillió közeli – példányban kelt el, ami a korabeli gyarmati népességhez (mintegy két és fél millió fő, rabszolgákkal együtt) viszonyítva olyan arányt jelentett, amely a mai amerikai könyvpiaci viszonyok között több tízmillió eladott példánynak felelne meg. A röpirat közérthető, retorikailag rendkívül hatásos nyelvezete – amely tudatosan kerülte a latin idézeteket és a tudós hivatkozásokat, s helyette a hétköznapi olvasóhoz szólt – alapvetően megváltoztatta a közhangulatot, s néhány hónap leforgása alatt a korábban még mérsékelt, birodalmon belüli megoldást kereső közvélemény jelentős része a teljes függetlenség mellett kötelezte el magát.

A Nyilatkozat megszövegezése és szerkezete

Ebben a gyorsan radikalizálódó légkörben fogalmazódott meg 1776 nyarán a Függetlenségi Nyilatkozat. A kontinentális kongresszus egy ötfős bizottságot – Thomas Jeffersont, John Adamst, Benjamin Franklint, Roger Shermant és Robert R. Livingstont – bízott meg a szöveg elkészítésével, ám a végleges szöveg túlnyomó részét Jefferson írta, akinek stiláris és retorikai tehetségét a bizottság többi tagja is elismerte, jóllehet Franklin és Adams számos ponton javított a fogalmazványon.

A dokumentum szerkezete jól tükrözi korának politikai gondolkodását, s három jól elkülöníthető részre tagolódik. Az első, viszonylag rövid rész általános, elvi téziseket fogalmaz meg: hogy minden ember egyenlőnek teremtetett, s teremtetője által elidegeníthetetlen jogokkal ruházott fel, köztük az élethez, a szabadsághoz és a boldogság kereséséhez való joggal; hogy a kormányzatok éppen ezen jogok biztosítására jönnek létre, hatalmukat a kormányzottak beleegyezéséből nyerve; s hogy ha egy kormányzat ezeket a célokat tartósan és rendszeresen aláássa, a nép jogosult annak megváltoztatására vagy megszüntetésére. Ez a bekezdés, alig néhány mondat, vált később az amerikai politikai önértelmezés – s ahogyan a hetedik fejezet bemutatta, számos más nép, köztük a magyar szabadságharc politikai retorikájának is – legfontosabb hivatkozási pontjává.

A dokumentum második, jóval terjedelmesebb része huszonnyolc konkrét vádat sorol fel III. György ellen, azt az állítást alátámasztandó, hogy a király „ismételt sérelmek és bitorlások sorozatával”, egyenes szándékkal törekedett „abszolút zsarnokság” bevezetésére a gyarmatok fölött. E vádak között szerepel a gyarmati törvényhozások feloszlata, a bírói függetlenség alááása, állandó hadsereg fenntartása a gyarmatok beleegyezése nélkül, valamint a kereskedelem korlátozása „a világ nagy részével”. A harmadik, záró rész a formális függetlenségi nyilatkozatot tartalmazza, amely kimondja, hogy az egyesült gyarmatok immár szabad és független államok, s minden hűségi köteleket megszakítanak a brit koronával.

A radikalizmus mértékének historiográfiai kérdése

Érdemes hosszabban is kitérni arra a kérdésre, amelyet a történész szakma máig vitat: mennyire volt a Nyilatkozat valóban radikális dokumentum. Egyfelől kétségtelen, hogy az „minden ember egyenlőnek teremtetett” tétel önmagában, elvont formájában forradalmi erejű volt, s a következő évszázadokban számos felszabadító mozgalom – a rabszolgaság-ellenes küzdelemtől kezdve, amelyre a következő fejezet tér ki részletesen, a női választójogi mozgalmon és a huszadik századi polgárjogi mozgalmon át egyéb, később kibontakozó egyenlőségi törekvésekig – erre a mondatra hivatkozott, mint olyan elvi ígéretre, amelyet az amerikai társadalomnak előbb-utóbb be kellene váltania.

Másfelől a Nyilatkozat gyakorlati, azonnali politikai célja jóval szűkebb és pragmatikusabb volt, mint amit az elvi bevezető sugall: elsősorban jogi és diplomáciai indoklást kívánt nyújtani egy már megtörtént, visszafordíthatatlan politikai szakításhoz, hiszen a kongresszus a döntés pillanatában – 1776 nyarára a háború már több mint egy éve, Lexington és Concord 1775 áprilisi összecsapásai óta zajlott – gyakorlatilag már hadiállapotban állt Nagy-Britanniával. A Nyilatkozat egyik

legfontosabb célközönsége nem is a gyarmati lakosság, hanem a nemzetközi közvélemény, elsősorban Franciaország volt, amelynek katonai és pénzügyi támogatására a fiatal köztársaság léte szempontjából – ahogyan a harmadik fejezet részletesen bemutatja – létfontosságú szüksége volt. Ebben az értelemben a dokumentum inkább utólagos, ám rendkívül hatásos igazolás volt, mintsem előzetesen kidolgozott forradalmi program.

Az ellentmondás csírája

Végezetül fontos már itt, az eszmetörténeti fejezet zárásaként jelezni azt a feszültséget, amelyre a negyedik fejezet részletesen visszatér: az egyetemes szabadságelvek megfogalmazása és a gyarmati társadalom valósága között már a megszövegezés pillanatában is mély ellentmondás feszült. Jefferson maga több száz rabszolgát tartott birtokán, Monticellón, s a Nyilatkozat első fogalmazványának egyik bekezdése, amely a rabszolga-kereskedelmet magát is a brit korona bűneként említette, végül – dél-karolinai és georgiai küldöttek nyomására, valamint néhány északi kereskedelmi érdek miatt – kimaradt a végleges szövegből. Ez a kihagyás már 1776-ban jól szemléltette azt a feszültséget, amely az amerikai alapítás egész történetét végigkíséri: az egyetemes elvek megfogalmazása és azok szelektív, sokszor évszázadokra elhúzódó gyakorlati alkalmazása közötti szakadékot.

A Nyilatkozat elfogadása 1776. július negyedikén – amely dátum a mai amerikai nemzeti ünnep alapja, jóllehet a tényleges szakítási döntést a kongresszus már július 2-án meghozta, s a Nyilatkozat aláírása is elhúzódott az elkövetkező hetekre-hónapokra – politikai szempontból mindenekelőtt azt jelentette, hogy a gyarmatok immár nem belső reformot, hanem teljes szuverenitást tűztek ki célul. Ez a döntés önmagában azonban nem garantálta a katonai győzelmet, s a fiatal köztársaság fennmaradása a következő évek hadi és – ahogyan a következő fejezet bemutatja – elsősorban nemzetközi diplomáciai fejleményein múlt.

3. fejezet - A háború és a nemzetközi diplomácia

A Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása 1776 nyarán politikai szempontból visszafordíthatatlan lépés volt, katonai szempontból azonban a gyarmatok helyzete ekkor még rendkívül bizonytalannak, sőt sok szempontból kilátástalannak tűnt. A kontinentális hadsereg, amelyet George Washington vezetett, létszámában, kiképzettségében, felszerelésében és tapasztalatában messze elmaradt a korabeli Európa egyik legerősebb, legprofesszionálisabb hadigépezetétől, a brit reguláris hadseregtől és az akkor a világ legnagyobb haditengerészetétől.

A kezdeti katonai válság

Az 1776 nyarán és őszén lezajlott New York-i hadjárat szinte katasztrófával fenyegette a fiatal amerikai hadsereget. William Howe tábornok brit csapatai, amelyeket a haditengerészet közel négyszáz hajóból álló flottája támogatott – a korabeli New York lakosságát messze meghaladó, mintegy harminckétezer fős inváziós sereg –, sorozatos vereségeket mértek Washington seregére: a Long Island-i csatában, majd a Manhattan és White Plains körüli hadmozdulatokban az amerikai erők folyamatosan visszavonulásra kényszerültek. 1776 végére a kontinentális hadsereg létszáma a veszteségek, a dezertálás és a lejáró szolgálati idők miatt drámaian megcsappant, s a fagyos New Jersey-i visszavonulás során sokan úgy vélték, a lázadás ügye gyakorlatilag elbukott.

Ebben a kritikus helyzetben hozta meg Washington azt a merész döntést, amely a következő hónapokban megfordította a hangulatot: 1776 karácsonyának éjszakáján seregével jeges körülmények között átkelt a Delaware folyón, hogy meglepetésszerű támadást intézzon a Trentonban állomásozó, brit szolgálatban álló hesseni zsoldos helyőrség ellen. A győzelem, amelyet néhány nappal később a princetoni csata sikere követett, katonailag nem volt döntő jelentőségű, morálisan és politikailag azonban felbecsülhetetlen volt: bebizonyította, hogy a kontinentális hadsereg képes szervezett, sikeres hadműveletekre, s ez megújította a lakosság és a kongresszus bizalmát a háború folytathatóságában.

Saratoga: a fordulópont

A háború valódi fordulópontja azonban nem ez a két, viszonylag kisebb léptékű győzelem volt, hanem az 1777 őszén lezajlott saratogai hadjárat kimenetele – s ennek nem elsősorban katonai, hanem nemzetközi diplomáciai következménye. A brit hadvezetés 1777-ben egy nagyszabású stratégiai tervet dolgozott ki, amelynek célja az volt, hogy a Kanadából induló, John Burgoyne tábornok vezette sereg déli irányba haladva a Hudson-völgyön keresztül elvágja Új-Angliát a többi gyarmattól, s ezzel kettévágja a lázadást. A terv végrehajtása során azonban Burgoyne serege elszigetelődött, ellátási nehézségekkel küzdött, s végül 1777 októberében Saratogánál egy jelentős amerikai haderő – Horatio Gates tábornok, valamint a csatában kulcsszerepet játszó Benedict Arnold vezetésével, aki ekkor még az amerikai ügy egyik legtehetségesebb tábornoka volt, mielőtt néhány évvel később

árulóvá vált – körülzárta és megadásra kényszerítette az egész brit sereget, mintegy hatezer katonát.

A győzelem híre, amely a korabeli hajózási viszonyok mellett heteket vett igénybe, míg eljutott Párizsba, alapvetően megváltoztatta a francia udvar számítását. XVI. Lajos kormánya, élén a rendkívül tapasztalt külügyminiszterrel, Charles Gravier, Vergennes grófjával, már a háború kezdete óta titokban támogatta a gyarmatokat: a fiktív kereskedelmi vállalat, a Rodrigue Hortalez és Társa – amelyet a drámaíróként is ismert Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais szervezett Vergennes hallgatólagos jóváhagyásával – 1776 óta jelentős mennyiségű fegyvert, lőszert és felszerelést juttatott el az amerikai hadsereghez, hivatalosan kereskedelmi ügyletként álcázva a valójában állami támogatást.

A nyílt szövetségekötéstől azonban Párizs addig tartózkodott, mert nem akart egy vesztesre ítélt ügy mellé állni, s ezzel egy újabb, a hétéves háborúhoz hasonló, megalázó vereséget kockáztatni Nagy-Britanniával szemben – egy vereséget, amelynek emlékét és a hozzá kapcsolódó területi veszteségeket (elsősorban Kanada elvesztését) a francia politikai elit különösen fájlalta, s amelynek revansát régóta keresték.

A francia-amerikai szövetség és annak jelentősége

A saratogai győzelem meggyőzte a francia diplomáciát arról, hogy a gyarmatok ügye reális katonai esélyekkel bír, s 1778 februárjában Franciaország hivatalos szövetségi szerződést – egyszerre kereskedelmi és katonai egyezményt – kötött az Egyesült Államokkal. Ez a lépés a háborút, amely addig alapvetően brit belügyként, gyarmati lázadásként volt értelmezhető, egyetlen csapással teljes európai nagyhatalmi konfliktussá alakította át. Nagy-Britanniának ezután nemcsak az amerikai kontinensen, hanem a Karib-térség értékes cukorszigetein, Nyugat-Afrikában, Indiában, a Földközi-tengeren és magán Európában – különösen a La Manche csatorna térségében – is francia, majd 1779-től spanyol (bár Spanyolország hivatalosan nem ismerte el az amerikai függetlenséget, csak Nagy-Britannia ellen lépett szövetségre Franciaországgal), 1780-tól pedig a „fegyveres semlegesség” politikáját folytató, Nagy-Britanniával szintén szembekerülő holland kereskedelmi hatalom katonai és tengeri fenyegetésével is szembe kellett néznie.

A francia hozzájárulás a szövetségekötés után sem korlátozódott a pusztán diplomáciai elismerésre. Párizs jelentős, hosszú lejáratú pénzügyi hiteleket nyújtott a kongresszusnak – amelyek nélkül a hadsereg fizetése és ellátása a háború végső szakaszában gyakorlatilag lehetetlen lett volna –, folyamatosan szállított hadianyagot, ágyúkat, puskákat, lőszert és egyenruhákat, s ami a háború végkifejlete szempontjából talán a legdöntőbbnek bizonyult, jelentős hadiflottát és szárazföldi expedíciós hadtestet küldött az amerikai partokra.

Lafayette és Yorktown

Ebben a francia katonai jelenlétben különleges, szimbolikus és gyakorlati jelentőségű szerepet töltött be egy fiatal francia nemes, Gilbert du Motier, Lafayette márkija, aki alig tizenkilenc évesen, saját vagyonából felszerelt hajóval, a francia korona hivatalos

jóváhagyása nélkül érkezett Amerikába 1777-ben, hogy önkéntesként csatlakozzon Washington seregéhez. Lafayette gyorsan Washington bizalmasává és de facto hadsegédévé vált, s 1779-ben visszatért Párizsba, hogy személyesen sürgesse az udvart a további katonai támogatás növelését – ez a lobbitevékenység jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Franciaország 1780-ban jelentős expedíciós hadtestet, mintegy ötezer katonát küldött Amerikába Jean-Baptiste de Rochambeau tábornok vezetésével.

A háború döntő hadmozdulata 1781 nyarán-őszén bontakozott ki, amikor Washington és Rochambeau egyesített amerikai-francia szárazföldi ereje déli irányba vonult, hogy bekerítse Charles Cornwallis brit tábornok Virginia állam Yorktown nevű kikötővárosában elsáncolt seregét. A hadművelet sikerének kulcsa a tengeri fölény megszerzése volt: François Joseph Paul de Grasse admirális francia hadiflottája a Chesapeake-öbölben vívott tengeri ütközetben visszaverte a felmentésre siető brit flottát, s ezzel elvágta Cornwallis seregét minden utánpótlási és menekülési lehetőségtől. Lafayette, aki a bekerítő hadműveletek előkészítésében Virginiában önálló hadtestet vezetett, a végső ostromban is aktívan részt vett. Cornwallis 1781. október 19-én, mintegy nyolcezer katonájával együtt, megadta magát – ez a győzelem, bár a háború hivatalosan még csaknem két évig elhúzódott, gyakorlatilag eldöntötte a konfliktus kimenetelét.

A párizsi béke és a diplomáciai utójáték

A yorktowni kapituláció politikailag megpecsételte a brit kormányzat sorsát: a londoni parlamentben ezután fokozatosan elvesztette a további háború folytatásához szükséges politikai támogatást a North-kormány, s 1782 tavaszán bukott is. A hivatalos békeszerződést, amely elismerte az Egyesült Államok függetlenségét és rögzítette annak határait – a Mississippi folyóig terjedő, a korábbi várakozásokat messze felülmúló területi kiterjedéssel –, 1783 szeptemberében írták alá Párizsban.

Külön figyelmet érdemel az a diplomáciai ügyesség, amelyet az amerikai küldöttség – Benjamin Franklin, John Adams és John Jay – a béketárgyalások során tanúsított. Ők felismerték, hogy Franciaország szövetségesükként ugyan elkötelezett volt az amerikai függetlenség elismerése mellett, ám saját szövetségesük, Spanyolország érdekei – amely nem az amerikai függetlenséget, hanem elsősorban Gibraltár visszaszerzését és a Mississippi-völgy feletti ellenőrzést tartotta szem előtt – korlátozták volna a Franciaországgal összehangolt tárgyalási mozgásteret. Az amerikai delegáció ezért végül – a Franciaországgal kötött szövetségi szerződés szellemével részben szembemenve, ám azt formálisan nem megsértve – önállóan, Vergennes háta mögött egyezett meg közvetlenül a brit féllel. Ez a lépés rövid távon jelentős feszültséget okozott a párizsi udvarral, amely méltánytalannak érezte, hogy szövetségesét nem vonták be kellő mértékben a tárgyalásokba, hosszú távon azonban lényegesen kedvezőbb határokat és feltételeket biztosított a fiatal köztársaság számára, mint amit egy Franciaország és Spanyolország érdekeit is figyelembe vevő, összehangolt tárgyalási folyamat eredményezett volna.

A nemzetközi dimenzió jelentősége a történeti mérlegben

Érdemes hosszabban is elidőzni azon, miért fontos ez a nemzetközi dimenzió a könyv egészének mondanivalója szempontjából. A háború nemzetközi jellege olyan tényező, amelyet az amerikai belső, nemzeti emlékezet gyakran háttérbe szorít a hazai katonai hősiesség – Washington, Bunker Hill, Trenton, Valley Forge – narratívája mögött. Pedig a történeti tények egyértelműek: francia pénzügyi és katonai támogatás, a francia hadiflotta tengeri fölénye Yorktownnál, valamint a spanyol és holland hadviselés Nagy-Britannia globális erőforrásainak lekötésével nélkül a gyarmati lázadás nagy valószínűséggel elbukott volna – ahogyan korábban, hasonló külső támogatás híján, számos más gyarmati felkelés is elbukott a kor birodalmi rendszereiben, s ahogyan maga Franciaország is számos belső lázadást vert le hatékonyan a saját gyarmatbirodalmában.

Ez a felismerés semmiképp sem kisebbíti az amerikai katonai vezetés és politikai elit teljesítményét – Washington stratégiai kitartását, a kongresszus diplomáciai ügyességét, vagy a kontinentális hadsereg közkatonaínak több éven át tartó, gyakran rendkívül nélkülözésekkel teli helytállását –, de alapvetően árnyalja azt a leegyszerűsítő képet, amely az alapítást kizárólag belső, elszigetelt amerikai hőstettként ábrázolja. Az amerikai függetlenség kivívása valójában egy összeurópai nagyhatalmi vetélkedés – elsősorban a francia-brit rivalizálás – egyik, bár kétségtelenül legjelentősebb következménye és terméke volt.

A háború lezárása ugyanakkor újabb, korábban háttérbe szorult kérdést hozott felszínre: milyen politikai berendezkedést épít fel magának a most már ténylegesen független tizenhárom állam. Az erre adott első kísérlet, a konföderációs cikkelyek rendszere, hamar súlyos működési zavarokat mutatott, s ez a válság vezetett el ahhoz a philadelphiai konventhez, amely 1787-ben az amerikai alkotmányos berendezkedés máig érvényes alapjait fektette le – ahogyan azt az ötödik fejezet részletesen bemutatta –, miközben a Nyilatkozat egyetemes ígérete és a rabszolgatartó gazdasági rendszer közötti, egyre élesebben jelentkező ellentmondás, amelyet a negyedik fejezet tárgyalt, folyamatosan és megoldatlanul kísérte végig a fiatal köztársaság első évtizedeit.

4. fejezet – Az ellentmondás: szabadság és rabszolgaság

Az amerikai alapítás talán legmélyebb és leginkább máig ható feszültsége abból az ellentmondásból fakad, amely a Függetlenségi Nyilatkozat egyetemes szabadságígérete és a gyarmatok – majd a fiatal köztársaság – rabszolgatartó gazdasági berendezkedése között feszült. Ez nem utólagos, mai szemléletű bírálat: a kortársak közül is sokan érzékelték a paradoxont, s a kérdés a forradalom teljes időszakán végigkísérte a politikai vitákat.

A rabszolgaság gazdasági és társadalmi súlya

A tizenhárom gyarmatban 1776 táján közel félmillió rabszolgasorban tartott ember élt, ami a teljes népesség mintegy ötödét tette ki. A déli gyarmatokban ez az arány lényegesen magasabb volt: Dél-Karolinában és Georgiában a lakosság többségét rabszolgák alkották, s az ültetvényes gazdaság – dohány, rizs, indigó termelése – teljes egészében erre a munkaerőre épült. A rabszolgatartás nem perifériális jelenség volt tehát, hanem a gyarmati, majd amerikai gazdaság egyik strukturális pillére, s ennek megfelelően a politikai elit jelentős része maga is rabszolgatartó volt. Az alapító atyák közül George Washington, Thomas Jefferson, James Madison és még sokan mások birtokoltak rabszolgákat, méghozzá nem elszigetelt kivételként, hanem birtokgazdálkodásuk szerves részeként.

Ez a tény önmagában nem cáfolja, de jelentősen árnyalja azt az egyszerűsítő elbeszélést, amely a Nyilatkozat „minden ember egyenlőnek teremtetett” tételét feltétel nélküli, azonnali erkölcsi programként mutatja be. Jefferson, aki a Nyilatkozat elsődleges megfogalmazója volt, egész életében fenntartotta birtokán a rabszolgatartást, miközben magánlevelezésében többször is elismerte a rendszer erkölcsi tarthatatlanságát. Ez a kettősség – amelyet a történetírás „jeffersoni paradoxonként” szokott emlegetni – nem egyéni képmutatás kérdése volt elsősorban, hanem annak tünete, hogy a gyarmati, majd amerikai elit nem talált olyan politikailag és gazdaságilag járható utat, amely az elvi elkötelezettséget és a fennálló gazdasági érdekeket összeegyeztette volna.

A Nyilatkozat megszövegezésének vitái

Kevésbé ismert tény, hogy Jefferson eredeti fogalmazványa tartalmazott egy hosszú bekezdést, amely magát a rabszolga-kereskedelmet is a brit korona bűneként sorolta fel, azzal érvelve, hogy III. György „hadat viselt magának az emberi természetnek” azáltal, hogy fenntartotta és bővítette a rabszolga-kereskedelmet a gyarmatokban. Ezt a bekezdést a kontinentális kongresszus – elsősorban dél-karolinai és georgiai küldöttek nyomására, de észak-amerikai kereskedelmi érdekek miatt is – törölte a végleges szövegből. A törlés jól mutatja, hogy a kongresszus tagjai már 1776-ban tudatában voltak annak, hogy a rabszolgaság kérdése olyan törésvonalat jelent, amely veszélyeztetheti a gyarmatok egységét a brit korona elleni közös fellépésben – s ezt az egységet fontosabbnak tartották, mint a rabszolgaság elvi elítélését.

Ez a döntés hosszú távú következményekkel járt. Azáltal, hogy a Nyilatkozat végleges szövege nem foglalkozott explicit módon a rabszolgasággal, a dokumentum egyetemes elvei – az egyenlőség, az elidegeníthetetlen jogok – elméletileg nyitva maradtak az értelmezés számára: alkalmazhatók voltak kizárólag a fehér, birtokos férfiakra, de idővel kiterjeszthetőnek is bizonyultak szélesebb körökre. Ez a kettős olvashatóság magyarázza, miért hivatkozhattak a Nyilatkozatra egyaránt a rabszolgaság fenntartói – akik szerint az „ember” fogalma eleve nem foglalta magában az afrikai származású rabszolgákat – és a rabszolgaság-ellenes mozgalom képviselői, akik éppen az egyetemes elvek következetes alkalmazását követelték.

A forradalom kettős hatása a rabszolgaságra

A függetlenségi háború maga is ellentmondásos hatást gyakorolt a rabszolgaság intézményére. Egyfelől a forradalmi retorika – a szabadság, az elnyomás elleni fellépés nyelve – önmagában is felszabadító potenciált hordozott, s ezt számos rabszolgasorban tartott ember fel is ismerte. A brit hadvezetés, felismerve ebben a stratégiai lehetőséget, több ízben is szabadságot ígért azoknak a rabszolgáknak, akik hajlandók voltak a brit erők oldalán harcolni – Lord Dunmore virginiai kormányzó 1775-ös kiáltványa volt ennek legismertebb példája. Több tízezer rabszolga élt ezzel a lehetőséggel, ami jól mutatja, mennyire nem volt magától értetődő, hogy a rabszolgasorban tartottak automatikusan az amerikai ügy mellett állnának.

Másfelől az északi gyarmatokban, ahol a rabszolgatartás gazdasági súlya jóval kisebb volt, a forradalom eszmei légköre valóban megindított egy fokozatos felszabadítási folyamatot. Vermont 1777-es alkotmánya volt az első, amely kifejezetten tiltotta a rabszolgatartást, s ezt követően Massachusetts, Pennsylvania és más északi államok is – különböző ütemben és módszerekkel, gyakran fokozatos felszabadítási törvények formájában – megkezdték a rendszer felszámolását. Ez a regionális megosztottság, amely 1800 körülre már egyértelműen Észak és Dél között húzódó törésvonallá szilárdult, hosszú távon meghatározta az amerikai politikai fejlődés egyik legfontosabb tengelyét, egészen a polgárháborúig.

A philadelphiai konvent kompromisszumai

Amikor 1787-ben a philadelphiai konvent az új alkotmány szövegén dolgozott, a rabszolgaság kérdése ismét központi vitatéma lett – nem erkölcsi, hanem elsősorban politikai reprezentációs szempontból. A déli államok, amelyek népességük jelentős részét rabszolgákban mérték, azt szerették volna, ha ezek a rabszolgák is beleszámítanak a képviselőházi mandátumok elosztásának alapjául szolgáló népességszámba, holott politikai jogokkal természetesen nem rendelkeztek. Az északi államok ezt méltánytalannak tartották. A végül elfogadott kompromisszum – az úgynevezett három ötödös szabály – kimondta, hogy a rabszolgasorban tartott népesség öt főből hármat számít a képviseleti arány kiszámításakor. Ez a formula, bár technikai kompromisszumnak tűnik, valójában jelentősen megnövelte a rabszolgatartó államok politikai súlyát a szövetségi kormányzatban, s ez a túlreprezentáltság egészen a polgárháborúig fennmaradt.

Az alkotmány emellett tartalmazott egy záradékot, amely húsz évre, 1808-ig meghosszabbította a nemzetközi rabszolga-kereskedelem folytatásának lehetőségét,

valamint egy másikat, amely kötelezte az államokat a szökött rabszolgák visszaszolgáltatására. Egyik rendelkezés sem használta a „rabszolga” szót – a szövegezők tudatosan kerültek ezt a kifejezést –, ami önmagában is jelzi, mennyire kényes politikai kérdésnek számított már ekkor is a probléma nyílt megnevezése.

A mai historiográfiai vita: az 1619-es kezdeményezés

Ezt a régóta ismert feszültséget hozta új erővel a köztudatba a 2019-ben, a New York Times Magazine gondozásában indult kezdeményezés, amely a rabszolgaság 1619-es megjelenését – amikor az első afrikai rabszolgákat Virginiába hurcolták – javasolta az amerikai történelem tényleges kezdőpontjaként, szemben az 1776-os hagyományos dátummal. A kezdeményezés azt állította, hogy a rabszolgaság és annak öröksége nem periferiális, hanem központi szerepet játszott az amerikai intézmények kialakulásában, s hogy a forradalom egyik – bár nem kizárólagos – mozgatórugója éppen a rabszolgatartás fenntartásának szándéka volt egyes déli gyarmatokban, tekintettel a Nagy-Britanniában erősödő rabszolgaság-ellenes mozgalomra.

Ez az állítás heves történészi vitát váltott ki. Olyan elismert, politikailag egymástól is eltérő nézeteket valló történészek, mint Gordon Wood, Sean Wilentz, James McPherson és Victoria Bynum nyílt levélben fogalmazták meg fenntartásaikat, azzal érvelve, hogy a kezdeményezés egyes konkrét történeti állításai – különösen az, hogy a rabszolgaság fenntartása általános motivációja lett volna a függetlenségi mozgalomnak – nem állják ki a forráskritika próbáját, s hogy a projekt ezzel ideológiai szempontokat helyez a történeti pontosság elé. A kezdeményezés védelmezői ezzel szemben azzal érveltek, hogy még ha egyes részletek vitathatók is, a projekt alapvető érdeme abban áll, hogy a rabszolgaság kérdését a perifériáról a főáramba emelte, s hogy felhívta a figyelmet azokra a hosszú távú intézményi hatásokra – a gazdasági egyenlőtlenségtől a jogi rendszer öröklött torzulásaiig –, amelyeket a hagyományos, ünnepi hangvételű elbeszélés hajlamos elhallgatni.

Fontos leszögezni, hogy ez a vita máig nyitott, s a történész szakma véleménye korántsem egységes. A könyv szerzőjének feladata nem az állásfoglalás egy folyamatban lévő tudományos vitában, hanem annak bemutatása, hogy a kérdés miért maradt ilyen élénken vitatott: azért, mert az amerikai alapítás egyetemes szabadságígérete és a rabszolgatartó valóság közötti feszültség nem múltbeli, lezárt probléma, hanem olyan öröklött ellentmondás, amely a mai amerikai társadalmi és politikai vitákban – a faji egyenlőtlenségtől a történelemtanítás tartalmáig – folyamatosan újratermelődik.

Ez az ellentmondás, amelyet a következő fejezet az alkotmányos berendezkedés és a hatalommegosztás szempontjából vizsgál tovább, az amerikai politikai rendszer egyik legmélyebb, alapítás óta jelen lévő feszültségpontja marad.

5. fejezet - Az alkotmány és a hatalommegosztás kísérlete

A yorktowni győzelem és az 1783-as párizsi béke lezárta a katonai konfliktust, ám korántsem oldotta meg azt a kérdést, amely a tizenhárom egykori gyarmat számára immár sokkal sürgetőbbé vált, mint valaha: milyen politikai berendezkedés tartsa össze őket egyetlen közösségként, ha egyáltalán szükség van ilyen összetartásra. Az erre adott első válasz, a konföderációs cikkelyek rendszere, olyan súlyos működési zavarokat produkált, hogy alig négy évvel a béke aláírása után a politikai elit már egy teljesen új alkotmányos berendezkedés kidolgozásán fáradozott.

A konföderáció válsága

A konföderációs cikkelyeket, amelyeket a kontinentális kongresszus 1777-ben fogadott el, de amelyek csak 1781-ben léptek életbe, mélyen áthatotta az a bizalmatlanság, amelyet a gyarmatok a központi hatalommal szemben a brit uralom évtizedei alatt kialakítottak. A rendszer ennek megfelelően rendkívül gyenge központi kormányzatot hozott létre: a kongresszusnak nem volt joga közvetlenül adót kivetni, nem rendelkezett állandó végrehajtó hatalommal, s a törvényhozáshoz gyakorlatilag valamennyi állam egyetértésére szükség volt. Ez a berendezkedés a háború idején is nehézkesnek bizonyult – Washington seregét rendszeresen sújtotta a kongresszus pénzügyi tehetetlensége miatti ellátási válság –, ám a béke beálltával a problémák tovább súlyosbodtak.

A háború költségei hatalmas államadósságot hagytak hátra, amelynek törlesztésére a kongresszusnak nem volt önálló bevételi forrása: az egyes államok önkéntes hozzájárulására volt utalva, amelyet azok rendszeresen elmulasztottak teljesíteni. Eközben az egyes államok egymással szemben is önálló, gyakran egymásnak ellentmondó kereskedelmi és vámpolitikát folytattak, ami akadályozta a belső gazdasági egységesülést. A helyzet drámai éleződését az 1786-87-es massachusettsi felkelés, az úgynevezett Shays-lázadás jelentette, amelyben eladósodott, gyakran háborús veterán gazdálkodók fegyveres úton próbáltak érvényt szerezni követeléseiknek a bírósági végrehajtásokkal és adóterhekkkel szemben. A felkelést végül a massachusettsi milícia verte le, ám az esemény sokkhatásként érte a politikai elitet: nyilvánvalóvá vált, hogy a konföderációs kormányzat képtelen lenne hasonló, nagyobb léptékű belső zavargás esetén rendet tartani.

A philadelphiai konvent

Ezekre a tapasztalatokra reagálva ült össze 1787 májusában Philadelphiában az a konvent, amelyet hivatalosan a konföderációs cikkelyek módosítására hívtak össze, ám amely végül – jóval túllépve eredeti megbízatásán – egy teljesen új alkotmányos berendezkedést dolgozott ki. A konvent ötvenöt küldötte a korabeli amerikai politikai és gazdasági elit színe-javát képviselte: köztük volt George Washington, aki a konvent elnöki tisztét töltötte be, James Madison, akinek előzetes elméleti munkája és rendszeres jegyzetei miatt az utókor „az alkotmány atyjaként” tartja számon, valamint Benjamin Franklin, aki idős kora ellenére aktívan részt vett a tanácskozásokon.

A konvent legnagyobb vitáját a képviselet elve váltotta ki: a nagyobb népességű államok – elsősorban Virginia és Pennsylvania – a népességarányos képviseletet szorgalmazták mindkét törvényhozási kamarában, míg a kisebb államok – New Jersey vezetésével – ragaszkodtak ahhoz, hogy minden állam egyenlő számú képviselővel rendelkezzen, függetlenül népességétől. A vitát végül az úgynevezett connecticuti, vagy nagy kompromisszum oldotta meg: a képviselőházban a népességarányos elvet, a szenátusban pedig az államok egyenlő képviseletének elvét érvényesítették. Ez a kettős szerkezet, amely elsőre pusztán technikai megoldásnak tűnhet, valójában alapvető politikai filozófiai kérdést döntött el: az Egyesült Államok nem egyszerűen egy egységes nemzet, hanem az államok és az egyének kettős szuverenitásának intézményesített kompromisszuma lett.

A hatalommegosztás elve

Az alkotmány szerkezetét alapvetően meghatározta az a felvilágosodás-kori politikai filozófiai hagyomány, amely Montesquieu munkásságához köthető, s amely szerint a zsarnokság elkerülésének legfontosabb intézményes garanciája a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom szétválasztása, valamint e hatalmi ágak kölcsönös egymást ellenőrző rendszere. A konvent küldöttei, akik a brit korona által gyakorolt – általuk zsarnokinak tartott – hatalomkoncentráció ellen indították a forradalmat, különösen érzékenyek voltak arra, hogy az új berendezkedés ne engedjen teret egyetlen hatalmi ágának sem a másik kettő feletti tartós fölény megszerzésére.

Ez a félelem magyarázza az alkotmány számos, elsőre bonyolultnak tűnő rendelkezését: az elnöki vétőjogot, amelyet a kongresszus minősített többséggel felülbírálhat; a szenátusi jóváhagyás követelményét a nemzetközi szerződések és a legfontosabb kormányzati kinevezések esetében; valamint a szövetségi bíróságok – s idővel, bár ezt az alkotmány szövege nem mondja ki kifejezetten, a Legfelsőbb Bíróság – jogát arra, hogy a törvényeket az alkotmánnyal való összhang szempontjából felülvizsgálják. Ez utóbbi jogkör, az úgynevezett alkotmánybírói felülvizsgálat, valójában nem az alkotmány szövegéből, hanem az 1803-as Marbury kontra Madison ügyben hozott bírósági döntésből származik, ám azóta az amerikai alkotmányos rendszer egyik legfontosabb, bár máig vitatott elemévé vált.

A szövetségek és az antiszövetségek vitája

Az alkotmány elfogadása, amelyhez az egyes államok ratifikáló konventjeinek jóváhagyására volt szükség, korántsem volt magától értetődő. A politikai közvélemény két táborra szakadt: a szövetségek, élükön Alexander Hamiltonnal, James Madisonnal és John Jayjel, egy erős központi kormányzat mellett érveltek, azzal az indoklással, hogy csak egy ilyen kormányzat képes biztosítani a gazdasági stabilitást, a nemzetközi hitelességet és a belső rendet. Az általuk írt, eredetileg New York-i újságokban megjelent esszéssorozat, amelyet az utókor Föderalista Iratok néven ismer, a mai napig az amerikai alkotmányos gondolkodás egyik legfontosabb elméleti alapvetésének számít.

Az antiszövetségek – köztük Patrick Henry és George Mason – ezzel szemben attól tartottak, hogy egy erős központi kormányzat előbb-utóbb ugyanabba a zsarnoki irányba fejlődik, mint amely ellen a forradalmat vívták, s hogy az egyéni

szabadságjogok nincsenek kellőképpen védve az új rendszerben. Az ő nyomásukra vállalták a szövetségek, hogy az alkotmány ratifikálása után azonnal elfogadtatnak egy kiegészítő jogokat felsoroló listát – ez lett az 1791-ben életbe lépett Bill of Rights, az alkotmány első tíz kiegészítése, amely olyan alapvető szabadságjogokat rögzített, mint a szólás-, sajtó- és vallásszabadság, valamint a tisztességes eljáráshoz való jog.

Az alkotmányos kompromisszum ára

Fontos visszautalni arra, amit az előző fejezet részletesen tárgyalt: a philadelphiai konvent alkotmányos kompromisszumai nem korlátozódtak a nagy és kis államok közötti képviseleti vitára. A rabszolgaság kérdése – a három ötödös szabály, a rabszolga-kereskedelem húszéves védelme, a szökött rabszolgák visszaszolgáltatásának kötelezettsége – szintén ennek a konventnek a munkája volt, s jól mutatja, hogy az amerikai alkotmányos rendszer alapítása korántsem volt egyetlen, tiszta elvi program megvalósítása, hanem számos, egymással feszültségben álló érdek és elv gyakorlati összeegyeztetésének eredménye.

Ez a kompromisszumos jelleg egyúttal magyarázatot ad arra is, miért bizonyult az amerikai alkotmány – szemben sok kortárs európai alkotmányos kísérlettel – tartósnak: rugalmassága, a kiegészítések útján történő módosítás lehetősége, valamint a hatalmi ágak egyensúlyára épülő szerkezete lehetővé tette, hogy a rendszer évszázadokon át alkalmazkodjon a változó társadalmi és politikai körülményekhez, még ha ez az alkalmazkodás – ahogyan a rabszolgaság kérdésének végső, polgárháborús rendezése is mutatja – néha rendkívül magas árat követelt.

A következő fejezet ezt a történetet a brit és birodalmi nézőpont felől közelíti meg, megvizsgálva, hogyan értékelte a korabeli és a későbbi brit történetírás ugyanezeket az eseményeket, s miért látta a szakítást nem hősi szabadságharcként, hanem birodalmi kormányzási válságként.

6. fejezet – Brit és birodalmi nézőpont

Az eddigi fejezetek túlnyomórészt abból a nézőpontból mutatták be az eseményeket, amelyet maguk a gyarmati, majd amerikai szereplők alakítottak ki – s amely nézőpont, természetéből adódóan, a szabadságharc és az önrendelkezés narratíváját helyezi a történet középpontjába. Ha azonban a Csatorna túlsó partjáról, Londonból nézzük ugyanezeket az eseményeket, jelentősen más kép rajzolódik ki: nem egy elnyomott nép hősi felszabadulásáé, hanem egy hatalmas, földrajzilag szétszórt birodalom kormányzási válságáé, amelyet alapvetően strukturális és nem erkölcsi tényezők idéztek elő.

A kortárs lojalista történetírás

Már a forradalom lezárása után néhány évvel megjelentek azok a történeti munkák, amelyeket a britekhez hű maradt, gyakran emigrációba kényszerült gyarmati értelmiségiek – az úgynevezett lojalisták – írtak. Joseph Galloway, aki a kontinentális kongresszus korai szakaszában maga is részt vett, ám végül a brit korona mellett kötelezte el magát, 1780-ban megjelent munkájában azt állította, hogy a szakítás elsősorban a brit politikai vezetés hozzá nem értéséből fakadt: London soha nem fektetett kellő energiát abba, hogy megismerje a gyarmatok tényleges viszonyait, s ezért olyan intézkedéseket hozott – mint a bélyegtörvény –, amelyek szükségtelenül provokálták ki az ellenállást, holott körültekintőbb politikával elkerülhetők lettek volna.

Jonathan Boucher, egy anglikán lelkész, aki Marylandben szolgált a forradalom előtt, 1797-ben megjelent munkájában ennél árnyaltabb, ám végső soron hasonló következtetésre jutott: elismerte, hogy egyes brit intézkedések valóban méltánytalanok voltak, ám azt állította, hogy ezek alkotmányosan mégis érvényesek maradtak, s hogy a gyarmati ellenállás jogi és erkölcsi alapja jóval gyengébb volt annál, mint amit a forradalmi propaganda sugallt. Thomas Hutchinson, Massachusetts utolsó brit kinevezésű kormányzója, saját posztumusz megjelent történeti munkájában a hangsúlyt a brit kormányzat belső instabilitására helyezte: szerinte London politikai vezetése olyan gyakran változott, s olyan következetlen politikát folytatott, hogy a gyarmatoknak esélyük sem volt kiszámítható, hosszú távú viszonyt kialakítani a metropolisszal.

Közös vonás ezekben a korai lojalista beszámolókbán, hogy egyikük sem tekintette a gyarmati népet egészében forradalmi hangulatúnak: azt állították, hogy a lázadást egy viszonylag szűk, ám politikailag rendkívül ügyes agitátorcsoport – köztük Samuel Adams és társai – szította fel és tartotta fenn tudatos propagandával, míg a gyarmati lakosság többsége valójában semleges vagy éppen a koronához hű maradt volna, ha nem éri ilyen intenzív politikai nyomás.

A birodalmi iskola a huszadik században

A lojalista hagyomány évszázadokkal később, a huszadik század első felében, tudományosabb, forráskritikai alapokra helyezve éledt újra az úgynevezett birodalmi történetírási iskolában. Ennek olyan képviselői voltak, mint Herbert Levi Osgood,

George Louis Beer, Charles McLean Andrews és Lawrence Henry Gipson, akik a gyarmatokat nem elszigetelt politikai közösségekként, hanem egy összetett, Atlanti-óceán két partját átfogó birodalmi rendszer szerves részeként vizsgálták.

Ez az iskola alapvetően más kérdésfeltevessel közelített a témához, mint az amerikai nacionalista történetírás: nem azt kérdezte, hogyan született meg az amerikai szabadság, hanem azt, miért omlott össze egy egyébként működőképes birodalmi kormányzási rendszer. Gipson, aki tizenöt kötetes monumentális munkájában dolgozta fel a birodalom története és az amerikai forradalom viszonyát, azt hangsúlyozta, hogy a hétéves háború utáni brit adópolitikai lépések – bármennyire is provokatívnak tűntek a gyarmatok szemében – valójában ésszerű válaszok voltak egy objektíve fennálló pénzügyi problémára: a birodalom védelmi kiadásai radikálisan megnövekedtek, miközben a gyarmatok jóval kevesebb adót fizettek, mint a brit szigetek lakossága, s London joggal érezhette úgy, hogy a védelem költségeit igazságosabban kellene elosztani.

A birodalmi iskola történészei emellett rámutattak arra is, hogy a brit birodalmi igazgatás számos objektív, strukturális problémával küszködött, amelyek jóval túlmutattak bármely egyéni politikus hibáján: a kommunikáció lassúsága – egy levél Londonból Amerikába gyakran hat-nyolc hetet vett igénybe –, a helyi kormányzók korlátozott döntési jogköre, valamint a parlament és a korona közötti, a dicsőséges forradalom óta soha véglegesen nem tisztázott hatásköri viszony mind hozzájárultak ahhoz, hogy a birodalom képtelen volt rugalmasan reagálni a gyarmati elégedetlenségre, mielőtt az visszafordíthatatlan méreteket öltött volna.

Az „ellenőrizetlen birodalom” tézise

Az újabb, jelenkori brit imperiális történetírás – amelynek egyik friss példája egy 2025-ben megjelent monográfia, amely kifejezetten az amerikai forradalmat birodalmi szemszögből dolgozza fel – tovább árnyalja ezt a képet azáltal, hogy az amerikai eseményeket nem elszigetelt konfliktusként, hanem egy globálisan is feszült birodalmi rendszer egyik – bár kétségtelenül legsúlyosabb – válságpontjaként mutatja be. E szerint a szemlélet szerint a Brit Birodalom a tizennyolcadik század közepén egyszerre küzdött feszültségekkel Írországbán, Indiában és a karibi gyarmatokon is, s az észak-amerikai válság ennek a szélesebb, birodalmi szintű kormányzási problémának volt a legdrámaibb, de nem egyedülálló megnyilvánulása.

Ez a nézőpont azt is megkérdőjelezi, hogy helyes-e egyáltalán „forradalomként” jellemezni az eseményeket abban az értelemben, ahogyan a francia vagy az orosz forradalmat szokás – vagyis egy belső társadalmi rend gyökeres átalakulásaként. Az amerikai eset inkább egy birodalmon belüli szakadár csoport sikeres elszakadása volt, amely a helyi elit vezetésével, annak érdekeit és társadalmi berendezkedését alapvetően változtatlanul hagyva zajlott le – a rabszolgatartó rendszer fennmaradása, amelyet az előző fejezet részletesen tárgyalt, ennek az értelmezésnek az egyik legerősebb bizonyítéka.

Miért fontos ez a nézőpont a mai olvasó számára

Érdemes hangsúlyozni, hogy a birodalmi nézőpont bemutatása nem az amerikai önértelmezés cáfolatát vagy relativizálását célozza, hanem annak megmutatását, hogy minden történeti esemény értelmezése alapvetően függ attól a nézőponttól, ahonnan szemléljük. Amit az egyik oldalról szabadságharcnak látunk, a másik oldalról kormányzási válságnak és elszakadásnak láthatjuk – s e két olvasat nem feltétlenül zárja ki egymást, hanem ugyanannak a bonyolult, sokszereplős folyamatnak két, egymást kiegészítő aspektusát világítja meg.

Ez a kettős látásmód különösen fontos akkor, amikor – ahogyan a könyv későbbi fejezetei is bemutatják – a 250. évforduló kapcsán az amerikai közvélemény maga is újra megvitatja, mit is jelentett valójában az alapítás, s hogy az ünnepi, egységesítő narratíva mennyiben feddi el azt a bonyolultabb, ellentmondásosabb valóságot, amelyet mind a birodalmi, mind a rabszolgaság-történeti szempont felszínre hoz.

A következő fejezet a magyar vonatkozásokra tér rá: bemutatja Kováts Mihály ezredes szerepét az amerikai függetlenségi háborúban, valamint azt a szálát, amely évtizedekkel később Kossuth Lajos amerikai útján keresztül kapcsolta össze a magyar és az amerikai szabadságeszmét.

7. fejezet - Magyar szálak: Kováts Mihály és a szabadságharc emléke

Az amerikai függetlenségi háború történetének magyar vonatkozásai ritkán kapnak helyet a nemzetközi szakirodalomban, pedig e szálak nemcsak érdekes adalékok, hanem jól mutatják, hogyan vált az amerikai szabadságeszme a tizennyolcadik és tizenkilencedik században olyan hivatkozási ponttá, amelyre Európa különböző, elnyomás alatt élő népei is támaszkodhattak politikai önértelmezésük megfogalmazásakor.

Kováts Mihály származása és katonai pályája Európában

Kováts Mihály – angol nyelvű forrásokban gyakran Michael Kovats de Fabriczy néven szerepel – 1724 körül született Magyarországon, feltehetően Karcagon, protestáns középnemesi családban. Pályafutása a korabeli közép-európai katonai elit tipikus útját járta: fiatalon a porosz hadseregbe állt, majd a hétéves háború idején az osztrák oldalon szolgált, s ezalatt a huszárezredek – a könnyűlovasság sajátosan magyar eredetű, egész Európában elterjedt harcászati formájának – egyik legtapasztaltabb tisztjévé vált. A huszárság, amely a tizenhetedik-tizennyolcadik századra Európa-szerte a gyors, rugalmas lovassági hadviselés mintájává vált, magyar eredetű elnevezését és harcászati hagyományait ekkorra már számos hadsereg átvette, s Kováts éppen ebben a hagyományban szerzett kiemelkedő szaktudást.

A hétéves háború lezárása után Kováts, mint sok más korabeli zsoldostiszt, új szolgálati lehetőséget keresett, s végül – a porosz Frigyes Vilmos herceg ajánlásával – eljutott az amerikai gyarmatokhoz, ahol a kontinentális hadsereg éppen könnyűlovassági szaktudással rendelkező tiszteket keresett. Ez a keresés nem véletlen volt: Washington hadserege a háború kezdeti szakaszában szinte kizárólag gyalogsággal rendelkezett, s a brit és lojalista lovassággal szemben súlyos hátrányban volt, mivel a gyarmatokon nem alakult ki olyan katonai hagyomány, amely a képzett lovassági tisztek kiképzésére szakosodott volna.

Az amerikai könnyűlovasság megszervezése

Kováts 1777-ben érkezett az amerikai gyarmatokba, s csatlakozott ahhoz a lengyel Kazimierz Pułaski vezette lovassági egységhez, amelyet a kontinentális kongresszus a lovasság megszervezésével bízott meg. Pułaski, aki maga is tapasztalt lovastiszt volt, felismerte Kováts szaktudását, s rábízta a kiképzés gyakorlati vezetését. Kováts az európai huszárhagyomány elveit alkalmazva dolgozta ki azt a kiképzési rendszert, amelyet az amerikai hadtörténetírás azóta is az amerikai könnyűlovasság alapjának tekint: a gyors mozgásra, a felderítésre és a meglepetésszerű rajtaütésekre épülő harcászatot, amely alapvetően különbözött a korabeli brit nehézlovasság merevebb, sorokban felálló harcmódorától.

Kováts 1779 májusában esett el a Charleston ostroma során vívott ütközetben, amikor lovascsapatával egy kitörési kísérlet során brit erőkkel került összeecsapásba. Halála után az amerikai hadtörténeti emlékezet fokozatosan, bár lassan, kanonizálta alakját: a huszadik század folyamán szobrokat állítottak tiszteletére – köztük

Charlestonban és Washingtonban –, s az amerikai hadsereg lovassági hagyományainak történeti bemutatásaiban rendszeresen hivatkoznak rá mint az amerikai könnyűlovasság megteremtőjére. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a történetírás egyes részletei – pontos születési helye, katonai rangjának pontos hierarchiája – máig vitatottak, mivel a korabeli amerikai hadsereg nyilvántartása hiányos, s a legtöbb életrajzi adat magyar és osztrák levéltári forrásokból, nem pedig amerikai dokumentumokból rekonstruálható.

Kováts alakja azért is érdemel figyelmet, mert jól illusztrálja azt a szélesebb jelenséget, amely a kontinentális hadsereg megszervezését jellemezte: az amerikai gyarmatoknak nem volt saját katonai szakértelmi hagyományuk a korabeli európai értelemben vett reguláris hadviselés terén, ezért a fiatal köztársaság jelentős mértékben támaszkodott európai önkéntesekre és szakértőkre – Lafayette márki mellett olyan figurákra is, mint a porosz Friedrich Wilhelm von Steuben, aki a kontinentális hadsereg kiképzési rendszerét szervezte át, vagy éppen Kováts és Pulaski, akik a lovasságot tették harcképessé.

Kossuth Lajos amerikai útja és a szabadságeszmék párhuzama

Több mint hetven évvel Kováts halála után, 1851–52 telén Kossuth Lajos, az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc vezető politikusa, hosszú amerikai körutat tett, miután a magyar szabadságharc leverése után előbb törökországi, majd angliai emigrációba kényszerült. Az amerikai látogatás elsődleges célja politikai és anyagi támogatás szerzése volt a magyar függetlenségi ügy számára, valamint annak reménye, hogy az Egyesült Államok kormánya diplomáciai nyomást gyakorolhat a Habsburg Birodalomra.

Kossuth amerikai fogadtatása minden várakozást felülmúlt: a korabeli amerikai sajtó szinte megszállottan foglalkozott vele, nyilvános beszédeit hatalmas tömegek hallgatták, s az amerikai közvélemény jelentős része a magyar szabadságharcot saját forradalmi hagyományuk folytatásaként, sőt megismétléseként értelmezte. Ez az azonosulás nem véletlen volt: Kossuth maga is tudatosan épített erre a párhuzamra, retorikájában rendszeresen hivatkozott az amerikai függetlenségi hagyományra, s az 1849-ben, a magyar országgyűlés által elfogadott Függetlenségi Nyilatkozat szerkezetében és érvelésében is szembetűnő hasonlóságot mutatott az 1776-os amerikai dokumentummal: mindkét szöveg egyetlen uralkodó – az egyik esetben III. György, a másikban Habsburg-Lotaringiai Ferenc József – ellen sorolt fel hosszú vádlistát, alátámasztandó azt az állítást, hogy az uralkodó megszegte a kormányzottakkal fennálló hallgatólagos szerződést, s ezáltal elvesztette legitimitását.

Ugyanakkor a történeti pontosság kedvéért fontos hozzátenni, hogy Kossuth amerikai útja politikai szempontból végül nem hozta meg a remélt eredményt: bár a fogadtatás lelkes volt, az amerikai kormányzat – elsősorban azért, mert nem kívánt beavatkozni egy európai nagyhatalom, Ausztria belügyeibe, s mert a rabszolgaság kérdése körüli belső politikai megosztottság miatt maga is óvatos volt bármely, elvi alapon történő nemzetközi állásfoglalástól – végül nem nyújtott konkrét diplomáciai vagy katonai támogatást a magyar ügynek. Kossuth ezt követően Angliába, majd hosszabb olaszországi és svájci emigrációba távozott, s hátralévő életét a magyar függetlenség

ügyének képviselésével töltötte, anélkül hogy megérte volna annak megvalósulását.

A párhuzam jelentősége

Kováts Mihály és Kossuth Lajos története – bár egymástól teljesen független életpályák – együttesen jól szemléltetik, hogyan vált az amerikai függetlenségi mozgalom a tizennyolcadik-tizenkilencedik század folyamán olyan szimbolikus tőkévé, amelyre Európa különböző népei saját politikai törekvéseik legitimálásakor hivatkozhattak. Kováts esetében ez a kapcsolat gyakorlati, katonai jellegű volt: egy tapasztalt közép-európai tiszt szaktudását ültette át egy induló katonai szervezet gyakorlatába. Kossuth esetében a kapcsolat inkább eszmei és retorikai volt: egy vesztés szabadságharc vezetője saját ügyét egy sikeres, korábbi függetlenségi mozgalom nyelvezetébe és jelképrendszerébe ágyazta, remélve, hogy ezzel erkölcsi és politikai támogatást szerezhet.

Mindkét történet emlékeztet arra is, hogy az amerikai alapítás öröksége sohasem volt kizárólag amerikai ügy: már a saját korában is nemzetközi jelenséggént, összeurópai politikai és katonai hálózatok részeként bontakozott ki – ahogyan azt a francia szövetség és Lafayette szerepe kapcsán a harmadik fejezet is bemutatta –, s ez a nemzetközi beágyazottság a következő évszázadokban is folyamatosan újratermelődött, valahányszor egy elnyomás alatt élő nép saját szabadságtörekvéseit az amerikai példára hivatkozva próbálta legitimálni.

A következő, egyben utolsó tartalmi fejezet visszatér a jelenbe: megvizsgálja, milyen vitákat vált ki napjaink Amerikájában a 250. évforduló, s hogyan viszonyul a mai amerikai közvélemény az alapítás itt bemutatott, ellentmondásokkal teli örökségéhez.

8. fejezet - Az örökség és a 250. évforduló vitái

A könyv eddigi fejezetei azt igyekeztek bemutatni, hogy az amerikai alapítás – a gyarmati sérelmekről az eszmei radikalizálódáson és a nemzetközi diplomácián át a rabszolgaság ellentmondásáig, az alkotmányos kompromisszumokig, a birodalmi ellenpontig és a nemzetközi visszhangig – sohasem volt egyetlen, tiszta, egyértelműen értelmezhető történet, hanem számos, egymással feszültségben álló szál összefonódása. Ez a komplexitás nem historiográfiai érdekesség csupán: 2026-ban, az Egyesült Államok fennállásának kétszázötvenedik évfordulóján, ez a komplexitás a mindennapi amerikai közéleti vita tárgyává vált.

Az America250 kezdeményezés és céljai

Az amerikai törvényhozás már 2016-ban létrehozta azt a bizottságot, amelynek feladata a 250. évforduló megünneplésének megszervezése volt, s amely később az America250 nevet vette fel. A kezdeményezés hivatalos céljai szerint nem pusztán ünnepi rendezvénysorozatról van szó, hanem egy olyan országos párbeszédéről, amely minden amerikai számára – társadalmi helyzettől, etnikai háttértől, politikai meggyőződéstől függetlenül – lehetőséget kíván adni arra, hogy megtalálja saját helyét a nemzet történetében. Ez a megfogalmazás önmagában is jelzi, hogy a szervezők tudatában voltak annak, hogy egy egyszerű, egységesítő ünnepi narratíva ma már nem lenne hiteles, sem elfogadható az amerikai társadalom egésze számára.

A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az évforduló előkészítése során olyan intézmények is bekapcsolódtak a programsorozatba, mint a Smithsonian Intézet, amely kifejezetten azzal a céllal indított kezdeményezést, hogy a hagyományosan a fehér, birtokos férfi alapítókra összpontosító elbeszélést kiegészítse a rabszolgasorban tartottak, az őslakos népek, a nők és a bevándorló közösségek történeti tapasztalatával. Hasonló szellemben működik az egyes tagállami szintű megemlékezés-szervező bizottságok jó része is, amelyek a helyi történeti társaságokkal együttműködve igyekeznek regionálisan releváns, ám az országos narratívába illeszkedő programokat kidolgozni.

A „becsületes hazafiság” vitája

Az évforduló körüli szakmai és közéleti diskurzusban egyre gyakrabban felbukkan az a fogalom, amelyet a magyar nyelvre nagyjából „becsületes hazafiságként” (honest patriotism) lehetne fordítani. Ez a megközelítés azt az álláspontot képviseli, hogy az alapítás értékelése nem lehet feltétel nélküli dicsőítés, de nem is lehet egyoldalú, kizárólag a rendszer hibáira összpontosító elutasítás – hanem egy olyan érett, mindkét dimenziót – az egyetemes szabadságelvek radikalizmusát és azok szelektív, sokszor évszázadokra elhúzódó alkalmazását – egyszerre szem előtt tartó viszonyulás, amely képes elismerni a teljesítményt anélkül, hogy elhallgatná az árnyoldalakat.

Ez a törekvés ugyanakkor önmagában is politikai vitatéma lett, hiszen az amerikai politikai spektrum két oldala gyökeresen eltérően értékeli, hol húzódjon a határ a kritikus történeti szemlélet és a nemzeti önértékelés fenntartása között. Egyes

konzervatív körök úgy vélik, hogy a rabszolgaság és a kirekesztés hangsúlyozása veszélyezteti a nemzeti egységet, s hogy az évfordulónak elsősorban az alapítás intézményi és eszmei teljesítményét – a hatalommegosztás rendszerét, az egyéni szabadságjogok kodifikálását, a köztársasági kormányzás modelljét – kellene ünnepelnie. Más, inkább progresszív körök szerint viszont az évforduló elszalasztott lehetőség lenne, ha nem szembesítené az amerikai közvéleményt azzal, hogy az alapítás egyetemes ígéretei évszázadokon át nem vonatkoztak a lakosság jelentős részére, s hogy ez az öröklött egyenlőtlenség a mai napig hatással van az amerikai társadalom szerkezetére.

A nemzeti identitás mint folyamatosan alakuló projekt

Az évforduló körüli vita egyik legfontosabb tanulsága, amelyre több, a témával foglalkozó elemzés is felhívja a figyelmet, hogy az amerikai nemzeti identitás soha nem volt – s ma sem – egységes, lezárt örökség, hanem folyamatosan újratárgyalt, alakuló projekt. Ez a megállapítás összecseng azzal, amit a könyv korábbi fejezetei történeti szinten mutattak be: az alapítás pillanatában sem volt egységes „amerikai” identitás – a tizenhárom gyarmat társadalmi, gazdasági és vallási sokszínűsége, valamint a rabszolgaság kérdésében már akkor is megmutatkozó regionális megosztottság ezt egyértelműen jelzi.

Ami a 250. évfordulót különösen érdekessé teszi, az az, hogy ez a régóta fennálló belső sokféleség immár nyíltan, intézményesített formában kerül napirendre: nem csupán történészi szakvitaként, hanem az állami megemlékezés-szervezés gyakorlati kérdéseként. Milyen eseményeket, milyen személyeket, milyen dokumentumokat emeljünk ki? Kinek a szobrát állítsuk, s kinek a történetét meséljük el az iskolai tantervekben? Ezek a kérdések, bár adminisztratív jellegűnek tűnhetnek, valójában alapvető történelemfilozófiai állásfoglalásokat takarnak.

A történelemtanítás mint a vita színtere

Az évforduló körüli feszültség talán legélesebben a közoktatásban jelentkezik. Az elmúlt években számos amerikai tagállamban zajlottak – és zajlanak ma is – törvényhozási viták arról, hogyan tanítsák az amerikai történelmet, különös tekintettel a rabszolgaság és a rasszista kirekesztés témájára. Egyes tagállamok korlátozásokat vezettek be azzal kapcsolatban, hogy a történelemtanítás milyen mértékben foglalkozhat a rendszerszintű egyenlőtlenség kérdésével, míg mások kifejezetten bővítették a tantervet ebben az irányban. Ez a vita közvetlenül összefügg az évforduló megünneplésének kérdésével, hiszen az iskolai megemlékezések, projektek és tananyagok jelentős részét éppen az évfordulóra időzítve dolgozzák ki az egyes oktatási intézmények és tankerületek.

Mit üzen mindez a mai olvasónak

A 250. évforduló vitái, amelyeket ez a fejezet vázlatosan bemutatott, végső soron nem az amerikai alapítás jelentőségének megkérdőjelezését szolgálják, hanem éppen ellenkezőleg: azt bizonyítják, hogy az alapítás öröksége máig eleven, tétikkel teli kérdés, amely folyamatosan új értelmezéseket, új hangsúlyokat kap minden generációban. Ez a folyamatos újraértelmezés – amelyet a könyv a gyarmati

sérelmekről a rabszolgaság ellentmondásán át a birodalmi ellenpontig és a nemzetközi visszhangig számos szempontból bemutatott – nem az amerikai politikai projekt gyengeségének, hanem éppen tartósságának és rugalmasságának jele.

Ahogy a bevezetés is jelezte: az alapítás nem lezárt történet, hanem folyamatosan újraértelmezett örökség. A 250. évforduló ennek az újraértelmezési folyamatnak csupán a legújabb, ám korántsem az utolsó állomása.

HÁTTÉRGYÁR

Zárszó

Amikor 1776 nyarán a philadelphiai kontinentális kongresszus küldöttei aláírták a Függetlenségi Nyilatkozatot, aligha gondolhatták, hogy kétszázötven évvel később az általuk megalapított köztársaság polgárai még mindig azon vitatkoznak majd, mit is jelentett valójában az, amit ők tettek. Ez a könyv végigjárta ennek a történetnek legfontosabb állomásait: a birodalmi adópolitika és a gyarmati sérelmek fokozatos radikalizálódását, a felvilágosodás eszméinek amerikai adaptációját, a francia szövetség és a nemzetközi diplomácia döntő szerepét a katonai győzelemben, az egyetemes szabadságígéret és a rabszolgatartó valóság mélyen beépült ellentmondását, a philadelphiai konvent kompromisszumait, amelyek egyszerre teremtettek tartós alkotmányos berendezkedést és konzerválták a rabszolgaság intézményét, a brit birodalmi történetírás alternatív, kormányzási válságként értelmező nézőpontját, valamint azt a nemzetközi visszhangot, amelyet az amerikai példa Kováts Mihály katonai pályáján és Kossuth Lajos politikai retorikáján keresztül a magyar történelemben is kifejtett.

Mindezek a szálak egyetlen közös tanulságba futnak össze: az amerikai alapítás sohasem volt – s ma sem – egyetlen, lezárt, egyértelműen elmesélhető történet. Már a kortársak is eltérően látták: a gyarmati elit egy része alkotmányos jogorvoslatot, más része radikális szakítást akart; a rabszolgatartó déli államok és a fokozatosan felszabadítási politikát folytató északi államok gyökeresen más társadalmi modellt képviseltek; a brit kormányzat lázadásnak, a gyarmati vezetők szabadságharcnak nevezték ugyanazt az eseménysort. Ez a többértelműség nem utólagos, mai szemléletű bonyolítás, hanem magának az alapítási folyamatnak szerves, kezdettől fogva jelen lévő tulajdonsága.

A 250. évforduló, amelyet 2026-ban ünnepel az Egyesült Államok, ezt a régi többértelműséget hozza felszínre új formában. Az America250 kezdeményezés, a történelemtanítás körüli tagállami viták, az 1619-es kezdeményezés és az arra adott történészai válaszok mind ugyanazt a kérdést feszegetik: hogyan lehet egyszerre hűségesnek maradni a történeti pontossághoz és megőrizni egy közösség kohézióját szolgáló nemzeti elbeszélést? Erre a kérdésre nincs végleges, mindenki számára elfogadható válasz – s talán éppen ez a válasz hiánya az, ami az amerikai politikai projektet évszázadokon át elevenen tartotta.

Ez a könyv nem kívánt állást foglalni abban, kinek van igaza ebben a vitában. Célja szerényebb volt: megmutatni, hogy a vita maga milyen mély történeti gyökerekből táplálkozik, s hogy a ma egymással szemben álló nézőpontok – az ünneplő és a kritikus, az amerikai és a brit, a hazai és a nemzetközi – valamennyien ugyanannak a bonyolult, ellentmondásokkal teli eseménysornak jogos, bár szükségképpen részleges olvasatai. Az alapítás öröksége éppen azért maradt ilyen tartósan eleven, mert soha nem engedte meg, hogy egyetlen elbeszélés lezárja.

Felhasznált források és ajánlott irodalom

Elsődleges források

A Függetlenségi Nyilatkozat és a philadelphiai konvent jegyzőkönyvei, valamint James Madison részletes feljegyzései a konventről alapvető elsődleges forrásai a korszaknak. A Föderalista Iratok – Alexander Hamilton, James Madison és John Jay közös munkája – az alkotmányos berendezkedés kortárs elméleti igazolásának legfontosabb gyűjteménye. Thomas Paine Józan ész című röpirata a forradalmi közhangulat radikalizálódásának kulcsdokumentuma.

Amerikai és nemzetközi szakirodalom

Gordon S. Wood munkássága az amerikai forradalom eszmetörténeti hátterének feltárásában megkerülhetetlen, míg Sean Wilentz és James McPherson elemzései a rabszolgaság és a forradalom viszonyát vizsgálják kritikai igénnyel. Az 1619-es kezdeményezés eredeti anyagai, valamint az arra reagáló történészi nyílt levél és az azt követő szakmai vita – amelyet olyan fórumok dokumentáltak részletesen, mint a Boston Review és a Slate – a mai historiográfiai diskurzus megértéséhez nélkülözhetetlenek. Lawrence Henry Gipson tizenöt kötetes birodalmi története, valamint az újabb, imperiális szemléletű feldolgozások a brit nézőpont megismeréséhez nyújtanak alapot.

Magyar vonatkozású szakirodalom

Kováts Mihály pályájáról magyar és amerikai hadtörténeti tanulmányok egyaránt születtek, amelyek a rendelkezésre álló, töredékes levéltári anyag alapján igyekeznek rekonstruálni életútját. Kossuth Lajos amerikai útjáról részletes korabeli beszámolók és későbbi történeti feldolgozások is fennmaradtak, amelyek a magyar-amerikai politikai kapcsolatok e rövid, ám rendkívül intenzív fejezetét dolgozzák fel.

A 250. évforduló kortárs dokumentumai

Az America250 hivatalos programjai, a Smithsonian Intézet és az Alkotmányos Központ tematikus kezdeményezései, valamint a tagállami szintű megemlékezés-szervező bizottságok anyagai adják a legfrissebb, az évforduló körüli közéleti vitát dokumentáló forrásbázist.